

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SUN'IY INTELEKT VOSITALARI YORDAMIDA O'QUVCHILARNING INGLIZ TILIDA YOZMA NUTQ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH



<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-23-170-173>

Pulatova Malika Botir qizi

Toshkent viloyati, O'rta Chirchiq tumani

16-umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya. Tezisdagi umumta'lim maktablari yuqori sinf o'quvchilarining ingliz tilida yozma nutq ko'nikmalarini sun'iy intellekt (SI) vositalari yordamida rivojlantirish masalalari yoritilgan. Yozma nutqni o'qitishdagi asosiy muammolar tahlil qilinib, yozuvni jarayon sifatida o'qitish yondashuvi asosida SI vositalarini qo'llashning “rejalashtirish – qoralama – qayta aloqa – tahrir – refleksiya” bosqichlaridan iborat metodik tizimi taklif etilgan. SI vositalaridan foydalanishda akademik halollik va o'quvchilar xavfsizligini ta'minlash shartlari asoslangan.

Kalit so'zlar: yozma nutq, sun'iy intellekt, ingliz tili, yuqori sinf o'quvchilari, jarayonga yo'naltirilgan yozuv, qayta aloqa, akademik halollik, umumta'lim maktabi.

Аннотация. В тезисе рассматриваются вопросы развития навыков письменной речи на английском языке учащихся старших классов общеобразовательных школ с помощью инструментов искусственного интеллекта (ИИ). Проанализированы основные проблемы обучения письменной речи и на основе процессного подхода предложена методическая система применения инструментов ИИ, включающая этапы «планирование – черновик – обратная связь – редактирование – рефлексия». Обоснованы условия обеспечения академической честности и безопасности учащихся при использовании инструментов ИИ.

Ключевые слова: письменная речь, искусственный интеллект, английский язык, старшеклассники, процессный подход к письму, обратная связь, академическая честность, общеобразовательная школа.

Abstract. The thesis examines the development of English writing skills of upper-grade students in general secondary schools with the help of artificial intelligence (AI) tools. The main problems of teaching writing are analysed, and, based on the process approach, a methodological system for using AI tools is proposed, comprising the stages “planning – drafting – feedback – revision –

reflection”. The conditions for ensuring academic integrity and student safety when using AI tools are substantiated.

Keywords: *writing skills, artificial intelligence, English language, upper-grade students, process writing, feedback, academic integrity, secondary school.*

KIRISH

Yozma nutq kommunikativ kompetensiyaning eng murakkab tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. U o‘quvchidan til birliklarini to‘g‘ri qo‘llash bilan birga fikrni mantiqiy tartibda bayon qilish, matn janri talablariga rioya qilish va o‘quvchi-adresatni hisobga olishni talab etadi. Uzlüksiz ta‘lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta‘lim standartiga ko‘ra 11-sinf bitiruvchisi B1 darajasida shaxsiy xat, qisqa insho va o‘z fikrini asoslovchi matn yoza olishi lozim [1; 2]. Shuningdek, milliy va xalqaro til sertifikatida imtihonlarida yozma topshiriqlar alohida baholanadi.

Biroq maktab amaliyotida yozma nutqni o‘qitish bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Birinchidan, o‘qituvchi sinfdagi barcha o‘quvchilarning yozma ishlarini batafsil tekshirib, har biriga individual izoh berishga ulgurmaydi, natijada qayta aloqa kechikadi yoki faqat baho bilan cheklanadi. Ikkinchidan, ko‘plab o‘quvchilar yozishni bir martalik harakat deb biladi va matnni qayta ishlash, tahrir qilish ko‘nikmasiga ega emas. Uchinchidan, o‘quvchilarning bir qismi SI vositalaridan tayyor insho olish uchun foydalanmoqda, bu esa ularning mustaqil fikrlash va yozish ko‘nikmalariga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Mazkur muammolarni hal etishda yozuvni jarayon sifatida o‘qitish yondashuvi (process writing) muhim ahamiyatga ega. L. Flauer va J. Xeyesning kognitiv modeliga ko‘ra, yozish rejalashtirish, matnga aylantirish va qayta ko‘rib chiqish jarayonlaridan iborat [3]. K. Xayland ikkinchi tilda yozishni o‘qitishda janr va o‘quvchi-adresatga e‘tibor qaratish zarurligini ta‘kidlaydi [4]. D. Ferris esa o‘qituvchi qayta aloqasining o‘z vaqtida va aniq bo‘lishi yozma nutq sifatiga bevosita ta‘sir qilishini ko‘rsatgan [5].

Sun‘iy intellekt vositalari aynan shu jarayonning har bir bosqichida o‘quvchiga yordam bera oladi. Generativ chat-botlar g‘oyalarni yig‘ish va reja tuzishda yo‘naltiruvchi savollar beradi, yozma matnni tekshirish vositalari grammatik va leksik xatolarni aniqlab, ularning sababini tushuntiradi, matn tuzilishi va mantiqiy izchilligi bo‘yicha tavsiyalar beradi [6]. Y. Su va hammualliflarning tadqiqoti ChatGPT bilan hamkorlikda yozish o‘quvchilarning argumentativ matn tuzish ko‘nikmalarini qo‘llab-quvvatlashi mumkinligini, biroq bu jarayon o‘qituvchi tomonidan aniq yo‘naltirilishi lozimligini ko‘rsatadi [7].

Shu asosda biz SI vositalaridan foydalanishni besh bosqichli metodik tizim sifatida tashkil etishni taklif qilamiz:

1. **Rejalashtirish.** O‘quvchi mavzu bo‘yicha o‘z g‘oyalarini mustaqil yozadi, so‘ngra chat-botdan tayyor matn emas, balki fikrni kengaytiruvchi savollar so‘raydi (masalan, “Ask me three questions about my topic”). Natijada matn rejasi tuziladi.

2. **Qoralama.** O‘quvchi birinchi variantni SI yordamisiz, o‘zi yozadi. Bu bosqich o‘quvchining mualliflik huquqini va mustaqil fikrlashini ta‘minlaydi.

3. **Qayta aloqa.** Qoralama SI vositasiga beriladi, ammo vositadan matnni qayta yozish emas, balki xatolarni ko‘rsatish va tushuntirish so‘raladi. O‘quvchi qaysi xatolar takrorlanayotganini aniqlaydi.

4. **Tahrir.** O‘quvchi tavsiyalarni tanqidiy baholab, ularning qaysi birini qabul qilishni o‘zi hal qiladi va matnni mustaqil tahrirlaydi. O‘qituvchi yakuniy variantni tekshirib, mazmun va uslub bo‘yicha izoh beradi.

5. **Refleksiya.** O‘quvchi “xatolar daftari”ga o‘z tipik xatolarini yozib boradi va keyingi ishlarda ularni takrorlamaslikka harakat qiladi.

Masalan, 11-sinfda “Technology in our lives” mavzusida fikr-mulohaza inshosini yozishda o‘quvchilar avval sinfda guruhlarda dalillarni muhokama qiladi, uyda chat-bot yordamida rejani kengaytiradi, qoralamani mustaqil yozadi va SI qayta aloqasi asosida tahrirlaydi. Keyingi darsda esa juftlikda bir-birining inshosini o‘qib, o‘zaro baholash o‘tkaziladi. Shu tariqa SI qayta aloqasi o‘qituvchi va sinfdoshlar qayta aloqasi bilan to‘ldiriladi.

Ushbu tizimning afzalligi shundaki, o‘quvchi qayta aloqani darhol oladi va o‘qituvchi vaqtini mexanik xatolarni tuzatishga emas, balki mazmun, mantiq va uslubga oid izohlarga sarflaydi. Bu yondashuv J.J. Jalolov ta’kidlagan nutq faoliyati turlarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirish tamoyiliga ham mos keladi [8].

Shu bilan birga, maktab sharoitida SI vositalaridan foydalanishda quyidagi shartlarga rioya qilish zarur. Birinchidan, o‘quvchilarga SI qayta aloqasida ham xatolar bo‘lishi mumkinligini tushuntirish va uni tekshirishga o‘rgatish lozim [6]. Ikkinchidan, qaysi bosqichda SI dan foydalanish mumkinligi va qaysi bosqichda mumkin emasligi haqida sinfda aniq qoidalar belgilanishi kerak. Uchinchidan, ko‘plab SI xizmatlari yosh cheklovlariga ega, shu sababli voyaga yetmagan o‘quvchilar ulardan ota-onalar roziligi va o‘qituvchi nazorati ostida foydalanishi, shaxsiy ma’lumotlarini kiritmasligi lozim. To‘rtinchidan, baholashda yakuniy matn bilan birga reja, qoralama va tahrirlar tarixini ham hisobga olish akademik halollikni ta‘minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, sun‘iy intellekt vositalari yozuvni jarayon sifatida o‘qitish yondashuvi asosida qo‘llanganda umumta’lim maktablari o‘quvchilariga tezkor va individual qayta aloqa olish, matnni qayta ishlash ko‘nikmasini shakllantirish va o‘z xatolarini anglash imkonini beradi. Taklif etilgan besh

bosqichli tizim SI vositasini “tayyor javob manbai”dan “yozuv murabbiyi”ga aylantiradi. Kelgusida ushbu tizimning samaradorligini tajriba-sinov orqali tekshirish hamda darsliklarning yozma topshiriqlariga mos SI yordamidagi mashqlar to‘plamini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 8-maydagi 124-son “Uzluksiz ta’lim tizimining chet tillar bo‘yicha davlat ta’lim standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. – www.lex.uz
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. – 278 p.
3. Flower L., Hayes J.R. A cognitive process theory of writing // College Composition and Communication. – 1981. – Vol. 32, No. 4. – P. 365–387.
4. Hyland K. Second Language Writing. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 308 p.
5. Ferris D.R. Response to Student Writing: Implications for Second Language Students. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – 208 p.
6. Kohnke L., Moorhouse B.L., Zou D. ChatGPT for language teaching and learning // RELC Journal. – 2023. – Vol. 54, No. 2. – P. 537–550.
7. Su Y., Lin Y., Lai C. Collaborating with ChatGPT in argumentative writing classrooms // Assessing Writing. – 2023. – Vol. 57. – Article 100752.
8. Jalolov J.J. Chet til o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012. – 432 b.